

Образованието на новия век – виртуално и информално

I. Предизвикателствата на новия век

Предизвикателството за разсъжденията по темата дойде от един разговор в чата между философ на попрището жизнено в средата и инженер по микроелектроника (microfabrication), почитателно по-млад от Христовата възраст.

Философът както обикновено задаваше въпроси:

„Чувствам се като първолак с този Google - тепърва трябва да уча азбуката на технологиите, методите за сърфиране (учене), средствата за постигане на възнаграждаващи резултати.

Чудя се, как ли ще изглежда всичко това след още десетина години?

Човешкият разум дали ще бъде в състояние да се разбира с машинния?

Четенето дали ще продължи да бъде удоволствие?

Чатенето дали ще замени комуникацията?

Часовете без компютър вероятно ще бъдат единствената свобода на личността.

Човек няма ли да се самоотрече чрез собственото си творение - изкуствения разум?”

Инженерът търсеше отговорите от позицията на авангардния си технологичен опит:

„Начинът на прогрес, който е избрало човечеството, се мотивира до голяма степен от не особено привлекателните му свойства мързел и страх. Последните могат да се дефинират още като стремеж към състояние с най-ниска енергия, покой и това е добре познат принцип в неодушевената природа, а ние все пак душа носим и ни плаши идеята да я загубим.

Нашият подход на технологично превъплъщение, и по този начин усилване на отделни наши способности или липсата на такива, неизменно оставят човешкото развитие, в буквалния смисъл на думата, на заден план. Обективно погледнато, технологичната ни структура става все по-мощна и надеждна, а ние не. С други думи, постепенно загърбваме собствения си потенциал, забравяйки, че човекът е прототип на всичките си творения.

Зараждането на нито една технология не е минало без тя да е била мислен модел в нечие съзнание, но това, което остава, е физическото превъплъщение, а мисловният процес си заминава като кокошката, коя-

то снася златни яйца, а истинският смисъл е в кокошката."

Вероятно навсякъде по света се водят подобни разговори и се задават подобни екзистенциални въпроси. Защото човечеството се изправи пред неочаквани предизвикателства. „Радикалните промени във всички области на социален живот, свързани с преход към постоянни иновации, основани на научното познание, комуникационната революция, превръщаща планетата в единно информационно и културно пространство, глобализацията, водеща до своеобразна компресия на времето и пространството” (Проданов, В. 2005, с. 86) променят не само философията, но и смисловия фон на съществуващото.

«Превръщането на интернет в масов и всекидневен жизнен инструмент» води до необходимостта «да се поеме и преработи, осмисли и операционализира» постоянно нарастващата информация и екзистенциализиране на «знанието като творчески рефлекс и иманентна черта на начина на живот» (Петрова, Е. 2008, с. 49-50)

Въпреки че идеята за виртуалността се поражда още в разсъжденията на немския философ Имануел Кант (1724 – 1804), едва ли някой е предполагал, че само за петнадесетина години на границата между две хилядолетия няма вече да можем да живеем без аудио-визуалните технологии, които започнаха да създават свят от виртуални реалности, конкуриращи почти всичко, с което сме свикнали да живеем. Битието просто се виртуализира – стремително и безвъзвратно. А „Всяка технология си има философия, която се изразява в това, доколко технологията кара хората да използват умовете си, какво ги кара да правят с телата си, как кодифицира света, на кои наши сетива набляга и кои от нашите емоционални и интелектуални тенденции пренебрегва.” (Postman, Neil, 1998)

Каква трансформация претърпяват езиците (в широк смисъл) в глобализацията се свят при бурно развиващи се информационни технологии? От една страна, налице е мощна тенденция за унифициране на езика при интернет комуникацията, особено в чата, където се сработва общ език. От друга страна, глобалната мрежа дава възможност за създаване на личен свят чрез личен сайт и сътворяване на множество от житейски светове. И в единия, и в другия случай става въпрос за създаване на текстове. Много често животът на текста е функция на контекста, но значимия текст сам си генерира контекста.

Наситената с изключително много допълнителни виртуални ефекти днешна текстовост влияе върху разбирането на съдържанието ѝ чрез атакуването на по-голям брой от петте сетива. Това в по-голяма степен биха могли експериментално да установят читателите, възпитани в епохата на печатното слово, познаващи удоволствието „да хванеш в ръце” текста.

Изследванията върху дейността на мозъка от 80-те години на ми-

налия век и първото десетилетие на XXI век недвусмислено доказват значението на различните ключови функции на двете хемисфери. Нобеловият лауреат по медицина за 1981 г. твърди, че «всяка мозъчна хемисфера има свои собствени усещания, възприятия, мисли, възгледи, които са откъснати от опита на другата хемисфера... В много отношения всяка отделена хемисфера изглежда има свой собствен разсъдък (Картър Филип, Кевин Ръсел, 2009, с. 8).

В Китай изповядват този възглед от хиляди години, наричайки двете основни противоположни линии в китайския начин на мислене ин и ян, свързвайки го не само с женското и мъжкото начало, но и с различните функции, които осъществяват двете полукълба на човешкия мозък. Дори се предлагат упражнения, пъзели и игри за трениране на баланса между тях.

Различните занимания, свързани с приемане, обработка и предаване на информация, активират различни мозъчни центрове, които по различен начин отговарят на поднесената информация. Например, четенето провокира абстрактната мисъл, въображението, логиката и размишлението, докато телевизията постоянно активира т. нар. „ориентировъчен рефлекс“. Интернет като иновативна комбинация между четенето и телевизията съчетава ефектите им, но все още не може да предостави масово предлагане на аудио и видеоинформация в реално време.

Ползвайки повече канали за получаване на информация, често не си даваме сметка за промените, които настъпват в нашите възприятия и когнитивни способности. Доказано е, че виртуалното четене не само прекъсва връзката между мозъка и ръката, която е от изключителна важност при ученето, но и променя взаимодействието между двете хемисфери на мозъка, които имат различни функции – дясната „да мисли по визуален начин“, а лявата „да комуникира с външния свят на основата на логически анализ“. Експерименти показват, че изследваните лица не могат да кажат с думи какво виждат на екрана, не могат да го назоват с име докато чрез ръката предметът не бъде изваден и видян от лявата хемисфера. „Лявата учи съзнателно, методологично. Дясната учи по подсъзнателен, творчески, интуитивен начин.“ (Картър, Ф., К. Ръсел, 2009, с. 16-17) От което следва нашата хипотеза, че разбирането на виртуалното е различно от разбирането на реалното. Но доказването на тази хипотеза не е предмет на настоящата публикация.

Всъщност тайната на виртуалното въздействие се крие в характера на „визуалните образи (които) предават информация...на едно по-дълбоко ниво, отколкото могат да го сторят думите“ (Гор, Ал. 2009, с. 46) или по-конкретно: „телевизионните образи могат да активират емоционалните центрове на мозъка така, както четенето по същата тема не може да го стори.“ (Пак там, с. 44). Обяснението се корени в откритието на

„нов клас нервни клетки, наречени „огледални неврони“, които създават физическите предпоставки да изпитваме съпричастност”. (Пак там, с. 41) Принципът на действието им е „виртуална симулация на процесите в мозъка на другия човек”. „тези клетки ...не разграничават собствено-то „аз” от другите”, което означава, че такива състояния на съзнанието като емпатията, съ-страданието, „съпричастието и съчувствието са „за-ложени” в човешкия мозък”. (Пак там.) Към списъка можем да добавим и съ-причастността, свързана с разбирането на другия.

Философската значимост и смисъл да се отдели толкова място на тези съвременни феномени, атакуващи информално човека на новото хилядолетие, е че „Всяка нова доминираща среда за комуникации води до нова информационна обстановка в обществото, която винаги променя разпределението на идеите, чувствата, богатството, властта и влиянието, както и начина, по който се вземат колективни решения.” (Пак там, с. 30) Защото свободният достъп до знания генерира няколко съществени проблема:

- 1) за водача в информационния поток;
- 2) за метода на изследователско търсене;
- 3) за способността да се разбира;
- 4) за селекцията на източниците и тяхното съдържание;
- 5) за трансформирането на виртуалното в реално;
- 6) за критериите за оценка на резултатите.

В този смисъл философското мислене на настоящето трябва:

- да даде ключа за разбирането на битието такова, каквото то е;
- да осмисли жизнения свят на човека като висша цел;
- да стимулира непрекъснатата потребност от познание като начин на бъдене, което се постига чрез т. нар. информално образование.

II. Понятието „информално образование”

Информалното образование е третата, неотменима част от образователната триада – формално неформално, информално образование. Обосновката на теоретичното поле, дефинирането на формалното, неформалното и информалното образование, както и теоретичният модел на информалното образование и неговите приложни аспекти са предмет на самостоятелна наша публикация (Желязкова, Т., 2010, бр. 2, с. 164-180).

Тук ще обърнем внимание на обстоятелството, че официалните дефиниции на трите вида образование – формално, неформално и информално са дадени още през 1972 г. от Международната комисия за развитие на образованието към ЮНЕСКО в доклад за образованието днес и утре. По-късно в Меморандум за непрекъснатото образование на

Европейската комисия по образованието (Брюксел, 2000 г.) са дадени кратки определения на трите „основни категории целенасочена образователна дейност”.

За целите на осъществявания тук анализ ще приемем следните работни определения на трите елемента от образователната триада:

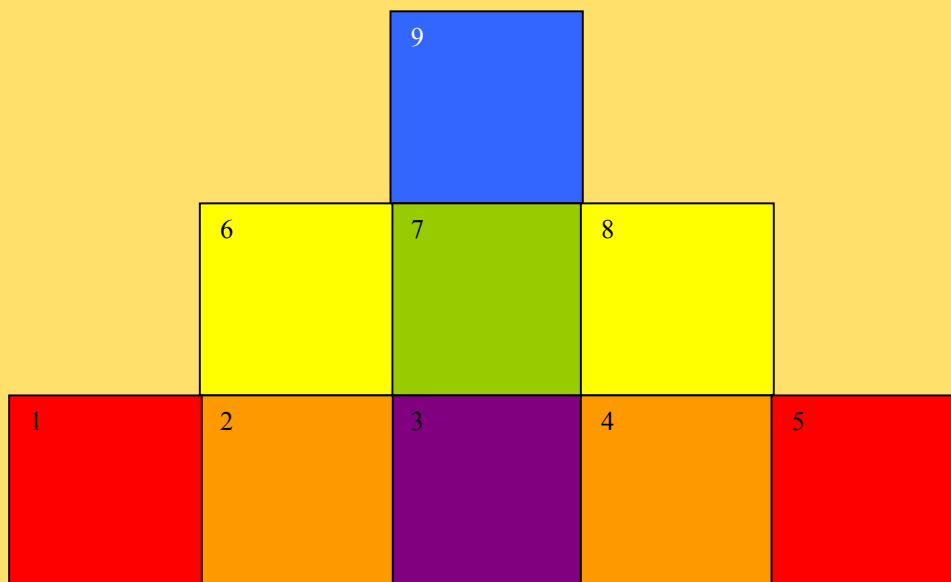
Формално е всяко образование, което се организира, реализира и контролира в съответствие с интересите на обществените институти и държавата за предоставяне на образователни услуги (училища, университети, академии). Осъществява се структурирано в системата на основното, средното и висшето образование. То е задължително до определена степен и възраст и завършва с придобиване на квалификационна степен и общопризнат документ за постигнати резултати.

Неформално е структурирано образованието, което се организира и провежда извън рамките на формалната система в институти на гражданското общество (неправителствени организации) или частни образователни центрове и школи, цели развитието на умения на хора от различни възрасти и не се съпровожда с документ за квалификационна степен.

Информалното образование е неорганизирано, неструктурирано и несистематизирано натрупване на знания, умения и навици в процеса на живеене на хора от различни възрасти. Протича извън рамките на „конвенционална” образователна среда като самоподготовка. „...образованието е процес на живеене, а не подготовка за бъдещ живот” (Дюи, Дж., 2005, с. 113). То е центрирано около придобиването на собствен житейски опит, което се случва преднамерено или непреднамерено по уникален за личността път. Спонтанността на информалното образование може да бъде стимулирана отвън, ако това представлява интерес или потребност за личността и за обществото.

И въпреки, че част от базовите характеристики на информалното образование като начин на съществуване са свързани с индивидуалното, самостоятелно или своеволно учене, самообучението, самоподготовката, саморазвитието и самовъзпитанието, опитът то да се превежда на български език като „самостоятелно учене” съществено намалява обема на понятието и го прави дори заблуждаващ с езиковата си форма. Защото натрупването на информален образователен опит не е просто самостоятелно учене, а резултат от начина на съществуване и научаване чрез правене и преживяване. «Днес образованието е тясно свързано с понятието за култура и обозначава преди всичко собствено човешкия начин да се дооформят природните дадености и способности» (Гадамер, Х.-Г., 1997, с. 26)

Нашето виждане за съотношението между елементите на образователната триада ще илюстрираме чрез създадения от нас нагледен модел, наречен Образователна пирамида (Фигура 1 и Таблици 1, 2 и 3).

Фигура 1. Образователна пирамида

Интерпретация на модела

Таблица 1 Нива (институционална интерпретация)

Първо ниво 1,2,3,4,5	информално образование	навици, опит	отделни личности
Второ ниво 6,7,8	неформално образование	умения/знания	професионални и граждански общности
Трето ниво 9	формално образование	знания/умения	държавни институции

Таблица 2 Колони (съдържателна интерпретация)

Централна колона (синя) 3,7,9	формално образование	познавателно израстване
Странични колони (жълти) 2-6, 4-8	неформално образование	професионално развитие
Крайни колони (червени) 1,5	информално образование	житейски опит

Таблица 3 Карета (процесуална интерпретация)

Червени карета 1, 5	автентично информално образование, придобито в процеса на живеене, без взаимодействие с другите две форми на образование
Оранжеви карета - 2,4	основа на неформалното образование, вградено в информалното образование
Жълти карета 6,8	автентично неформално образование, надградено над информалното образование
Лилаво каре 3	основа на формалното образование, вградена в информалното образование, взаимодействие между формалното и информалното образование
Зелено каре 7	взаимодействие на формално и неформално образование
Синьо каре 9	автентично формално образование, надградено над информално образование (първо ниво) и неформалното образование (второ ниво)

Дължините на хоризонталите илюстрират продължителността на всеки вид образование, когато то се интерпретира в рамките на един човешки живот.

Височините на вертикалите илюстрират степените на образователно надграждане.

Всяко квадратче подлежи на самостоятелна интерпретация, ако го възприемаме като част от житейска стълбица, която позволява на всеки индивид сам да избира комбинациите от форми и степени на образование.

Цветовите се получават от наслагването на трите основни цвята (червено – информално образование; жълто – неформално образование; синьо – формално образование), което илюстрира взаимната преплетеност на трите форми на образование.

По-подробно Образователната пирамида е разгледана в друга наша публикация (Желязкова, Т., 2010, бр. 1 и на CD). В перспективен план анализът на структурната Образователна пирамида може да се насочи към нейното динамизиране.

За това ще ни помогне съпоставката между трите форми на образование, която сме оформили в таблица (Таблица 4). За изготвянето

на таблицата е използван паралела между формалното и неформалното образование в първите две колони на таблицата, осъществен от Рене Кларийс в обзорната му студия към сборника „Свободното време и неформалното образование” (Clarijs, R., 2008, р. 33-32). Третата колона е авторска и чрез нея се завършва системността на логическата триада на образователните форми, а характеристиките им са структурирани в четири раздела.

Таблица 4 Съпоставителна таблица между трите форми на образование

	ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	ИНФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
Организация			
1	Държавата решава за обучението	Избор на участниците	Личен избор
2	Еднакво практически във всички страни	Различно от град до град, от регион до регион	Строго индивидуално
3	В специални образователни институции	На различни места	Навсякъде
4	Отделено от живота	Обединено с ежедневиия живот	Самият живот
5	Ограниченост във времето, завършеност	Част от обучението през целия живот	Съществуването (бъденето) е обучението
6	Задължително	Доброволно	Своеволно
7	Пълна заетост	Частична заетост	Постоянна заетост (бъдене)
8	Субординационни отношения	Открити и приятелски отношения	Житейски отношения

9	Самоутвърждаваща се система: качеството се определя от самата система (професионалистите, а не обществото)	Качеството се определя от участниците	Качеството е резултат на самооценка
10	Скъпо	По-евтино	Безценно
11	Недемократично	Ново измерение на демокрацията	Властта произтича от субекта
12	В центъра е преподавателя и учебното заведение	В центъра е обучаващия се	В центъра е Аз-ът
13	Един ръководител на 30 деца	Един ръководител на 15 деца	Ръководител сам на себе си
14	Голямо количество немотивирани обучаващи се (скучно)	Мотивация от участниците, защото е свободно (весело)	Лична мотивация (забавно)
Образователен процес			
15	Строга задължителна система	Гъвкава система	Без система (не винаги)
16	Строго и сериозно	Приятно и без напрежение	На принципа на удоволствието
17	Предварително планирана цел	Отворен финал	Непредсказуем резултат
18	Предписан учебен план	Лична включеност	Без план
19	Цел: изпълнение на учебния план + висок процент успешни учащи се	Цел: възпитание на отговорни граждани	Цел: саморазвитие и самовъзпитание
20	Стресова система	Системата създава предохранителен ефект	Не е система, а персона
21	Обучение чрез умствена дейност	Обучение чрез практиката	Обучение чрез опита

22	Опитомяване + дисциплина + повторение	Свобода+ самоактуализация + социална трансформация	Избор + изява + изключителност
23	Образование – послушание	Образование - участие	Образование - бъдене
24	Управлява се чрез наказания	Управлява се чрез любопитство	Управлява се чрез удовлетвореност
25	Принцип на червения молив	Принцип на поощрение	Принцип на удовлетвореността
26	Образованието – това е повторение на правилни отговори	Образованието – това е търсене на отговори	Образованието – това е поставяне на въпроси
27	Един тип образование за всички участници	Разнообразие от типове	Избран личен тип
28	Основано предимно на писмени материали	Използва различни материали	Всяко нещо може да бъде материал
29	Избирателност	Възможност за изява на всеки	Лична изява
30	Индивидуален подход	Връзка със семейството	Личностен подход
31	Индивидуална съревнователност	Колективно развитие и отдих	Саморазвитие
32	Насоченост към резултата	Насоченост към процеса	Насоченост към същността
33	Оценка от преподавател/учител	Оценка от връстниците	Самооценка
Съдържание на образованието			
34	Традиционализъм: адаптация към обществени ценности	Насоченост към развитие	Насоченост към лични ценности

35	Насоченост към бъдещето: „научи днес – използвай утре”	Фокусираност към днешния ден	Научаване тук и сега
36	Ориентирано само към когнитивния подход	Съвкупност от подходи	Възможност за всякакви подходи
37	Обучение чрез факти и цифри	Придобиване на навици и компетенции	Използване на знания, умения и навици
38	Стандартни задачи	Възможност за избор	Всякакви задачи
Резултати от образователния процес			
39	Същност: да знаеш и да умееш да възпроизведеш	Същност: значимост	Същност: да бъдеш
40	Професионално ориентирано образование	Образование, ориентирано към развитие на личността	Образование, ориентирано към успешно живеене
41	Ориентация на средното ниво	Индивидуален подход: от инвалида до надарения	Аз-ът е критерия
42	Вас ви развиват	Вие се развивате сами	Вие сте развитието
43	Разделение	Обединение	Цялостност
44	При завършване се издава социално значим документ	Понякога се издава сертификат	Няма писмен документ

Посочените в третата колона характеристики на информалното образование илюстрират значението на индивидуализацията в съвременния образователен процес. „Индивидуализацията, което е една от основните характеристики на модернизацията, започва с елиминирането на посредниците между човека и Бога.” (Христова, Ст., 2007, с. 67). Затова и най-съществените характеристики на информалното образование могат да се обобщят като:

- научаване чрез правене (learning by doing) и преживяване;
- постоянен поток от персонални иновации;
- ориентирано към развитие на т. нар. меки умения;
- резултати, насочени към: избор на посока в живота; разширяване

на познавателните хоризонти; развиване на социални умения; активно гражданство; интеграция в обществото.

III. Поглед към перспективите

Авторът на „четирите култури на образованието” (експертна, инженерна, пророческа и комуникативна) Вартер Леерман прави опит да синтезира мненията за съдържанието на понятието „образование” като „средство за изграждане на ценности и убеждения”, „фактор за развитие на рационалното мислене и солидни познания”, „осигуряващ професионални умения” или „активатор на задрямали потенциални възможности”, след което го дефинира като „производство на разнообразни културни стоки, които човек придобива вкъщи и особено в училище и които позволяват на „образованите” да се справят с личните си и социални проблеми” (Леерман, В. 1993, с. 7-8, курсивът е на автора).

Преди края на първото десетилетие на XXI век човечеството осъмна в глобална криза – финансова, след това и икономическа. Оказа се, че неочаквано „дневният ред” на света може да бъде променен бързо и безвъзвратно. Ражда се нова парадигма, според която „ред, безредие и организация трябва да се мислят заедно” (Морен, Е. 2000, с. 99). Културният шок, който обхваща света, все още няма свой аналог в човешката история, но говори за криза на разбирането и в този смисъл е гореща точка за анализ, насочен повече към прогностични, отколкото към реалистични резултати. Необходимостта от нова мисловна конструкция ще намери своята основа в информалното образование като начин на съществуване, защото всеки по различен начин „преживява” кризата и я осмисля. Докато специалистите изчакват развитието на процеса, за да го интерпретират като нещо външно на себе си, неспециалистите са вътре, в осъществяването на процеса и оцеляването им е форма на постигане на разбирането за онази същност на битието, която е най-добра за тях като трансформиран уникален житейски опит чрез „самопроблематизирането на всекидневния живот” (Коев, К., 2003, с. 49 – курсив на автора).

В „Речник на XXI век” на Жак Атали няма думата „разбиране”, но има „развлечение”, от чието тълкуване става ясно, че „никой вече няма да приема да полага усилие, без да бъде възнаграден, ...без да бъде съблазнен” (Атали Ж., 2000, с. 195). Защото живеем в „Епохата на достъпа. Новата култура на хиперкапитализма, в която целия живот е платено преживяване” (Рифкин, Дж., 2001) и главната цел е купуване на достъп до самата същност на човека, но не в неговата антропологическа същност (виж Динев В., 2000 и 2002), а в модуса му на

човешки капитал. Поради тази причина в новия модел на цивилизация информалното образование като начин на съществуване ще засилва своята роля като неотменно право на индивидуалността да бъде себе си. „Образованието трябва да бъде схващано като продължителна реконструкция на опита; процесът и целта на образованието са едно и също нещо” (Дюи, Дж., 2005, с. 116)

На базата на сравнителен анализ между действащата „капиталова икономика” и новопоявяващата се „икономика на знанието” проф. Уилям Халал (William Halal) от американския университет “Джордж Вашингтон” предлага единадесет принципа за начина, по който новото знание функционира, част от които са:

1. *Знанието* може да се създава от всеки. То „отваря широко вратите за таланта на всеки, който може да направи принос и да увеличи общия фонд на знанието в света” (например Wikipedia).

2. *Знанието* се разпространява евтино.

3. *Знанието* нараства, когато е споделено. То е „невидим материален актив, който нараства, колкото повече се употребява”.

4. *Знанието* е неизчерпаем ресурс. То не познава монопола, практически е свободно и неограничено. „Резултатът е виртуален цикъл, при който знанието стимулира иновациите, които стимулират знанието, ... и така до безкрай.” (Лозев, К., П. Лозев., 2003, с. 55-56 – курсивът е на авторите)

Тази нова образователна парадигма неизбежно води до пречки пред разбирането, които се коренят в насажданите чрез формалното образование сценарии и стереотипи на социалните и хуманитарните науки. Гарднър смята, че «погрешното разбиране ще е неизбежно дотогава, докато преподавателите демонстрират амбицията да «обхванат всичко» и предлага подходи за окуражаване на разбирането, като наблюдение в научни музеи, чиракуването, конфронтация със стереотипното мислене чрез запаметени алгоритми. Автентичният опит в различни по вид контексти води до мониториране на «собствените интуитивни теории» и култивиране «навици за разбирането» в зависимост от две образователни цели: постигане на «определени, ценени роли, присъщи на зрелия човек» и «да станат добри граждани» (Гарднър, Х., 2004, с. 160-163). А да си добър гражданин днес означава да можеш да намериш своето място в пазара на труда, в местната общност, в интелектуалната надпревара за отстояване на най-доброто от собственото «Аз».

Екип на Майкъл Дюренфур, световно известен американски професор, работещ за структура на ЮНЕСКО, осъществява в началото на 90-те години на XX век спектрален анализ на потребностите на американските работодатели от актуално подготвени работници. Екипът диференцира седем основни фактора и 61 компетенции. В списъка

влизат:

- 1) знаене и владеене на определена технология;
- 2) основни умения за работа с компютър;
- 3) знание къде да се намери, как да се извлече и оформи в подходящ вид необходимата информация;
- 4) умения за ефективна работа в екип
- 5) умения за систематично откриване и решаване на проблеми;
- 6) демонстриране на развити умения за слушане и конструктивна обратна връзка при общуване;
- 7) демонстриране на подходящ облик;
- 8) етично поведение (честност, заслужаване на доверието);
- 9) постоянство, отговорност;
- 10) инициативност. (Георгиева, В., 2005, с. 218-219)

Докато „в страните от ЕС се дефинират следните осем ключови компетенции:

- комуникация на роден език;
- комуникация на чужди езици;
- математическа компетентност и основни познания в областта на природните науки и технологиите;
- дигитална компетентност (информационни и комуникационни технологии);
- умения за учене;
- социални и граждански компетенции;
- инициативност и предприемачески умения;
- компетенции в областта на културата и на творческите изяви.”

(Национална стратегия за учене през целия живот (уцж) за периода 2008 – 2013 година, с. 6)

И всички тези компетенции все по-трудно ще се формират само и единствено в структурите, призвани да осигуряват формалното образование. Няма да са достатъчни и усилията на многобройните предприемчиви организации да предоставят неформално образование с професионална насоченост. Ако личността не осъзнае уникалността на собствените си потребности и не се убеди, че образованието не е рамкиран пространствено и времево „насилствен” процес, а начин на съществуване и учене през целия живот, нейният успех винаги ще стои под въпрос. Животът е най-голямото училище и отличниците в него са тези, които максимално добре се възползват от възможностите, които в различни етапи от жизнения път им дава образователната триада – формално, неформално и информално образование.

*д-р Таня Желязкова – Тея
Член на Съюза на учените в България*

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Атали, Ж.** Речник на XXI век. С., 2000.
2. **Гадамер Х. Г.** Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика. Плевен, ЕА, 1997.
3. **Гарднър, Хауард.** Нова теория за множествените интелитентности на 21. век. С., 2004.
4. **Геогиева, Ваня.** Образователен маркетинг. Благоевград, 2005.
5. **Гор, Ал.** Атака срещу разума. С., 2009.
6. **Динев, Валери.** Философска антропология. Първа част. С., 2000.
7. **Динев, Валери.** Философска антропология. Втора част. С., 2002.
8. **Дюи, Джон.** Моето педагогическо кредо. - Философски алтернативи, 2005, кн. 1.
9. **Желязкова, Таня.** Информалното образование като значим елемент от образователната триада. - Стратегии на образователната и научната политика, 2010, бр. 2, 164-180.
10. **Желязкова, Таня.** Образователната пирамида. - Иновации в обучението и познавателното развитие. Образование и технологии, 2010, бр. 1 и на CD.
11. **Картър Филип, Кевин Ръсел.** Как да балансираме дейностите на мозъка. С., 2009.
12. **Коев, Кольо.** Елементарни форми на всекидневен живот. Макс Вебер и немското социалноучно познание от края на XIX и началото на XX век. С., 2003.
13. **Леерман, Валтер.** Четирите култури на образованието. С., 1993.
14. **Лозев, Камен. Петър Лозев.** Знанието като ценност в съвременния свят. В: Европейски ценности. Сборник на ЮЗУ, Благоевград, 2003.
15. **Морен Е.** Мислещата глава. Преосмисляне на реформата. Реформиране на мисленето. С., Полис, 2000.
16. **Национална стратегия за учене през целия живот (уцж) за периода 2008 – 2013 година.** Република България, 2008. http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/strategies/LLL_strategy_01-10-2008.pdf - 101109
17. **Петрова, Елена.** Европеизацията и знанието. В: Философия и евроинтеграция. Общество на знанието. С., 2008.
18. **Проданов, Васил.** Бъдещето на философията. С., 2005.
19. **Рифкин, Джереми.** Епохата на достъпа. Новата култура на хиперкапитализма, в която целия живот е платено преживяване. С., 2001.
20. **Христова, Станка.** Стопанският етос на юдаизма и „духът на кипитализма“. В: Траектории на етиката. Сборник в чест на проф. дфн Кирил Нешев. С., 2007.
21. **Clarijs, Rene** (ed.). Leisure and Non-Formal Education. Prague, 2008.
22. **Postman, Neil.** Five Things We Need to Know About Technological Change. – Proceeding of the New Tech, March 27, 1998. (Цит. по Гор, Ал. Атака срещу разума. С., 2009, с. 29)